sint-baafskathedraal gent

erfgoedsprokkels

In één woord majestueus

De Sint-Baafskathedraal is de meest monumentale kerk van Gent. Zij is de hoofdkerk van het bisdom Gent en de zetel van het Sint-Baafskapittel. De portrettengalerij in de kooromgang, de bisschopszetel in het koor, de praalgraven in koor- en zijkapellen, de graven in de crypte: alle getuigen ze van haar bijzondere functie als bisschopskerk. Tot de kerkschat behoren dan ook bijzondere liturgische voorwerpen en hoogstaande religieuze kunst.

Ontstaansgeschiedenis

De Sint-Baafskathedraal is van oorsprong de oudste parochiekerk van Gent. De vroegste bronnen gaan terug tot het midden van de 10de eeuw, toen de kathedraal nog de Sint-Janskerk heette. Volgens overleveringen stichtte bisschop Transmarus van Doornik en Noyon op deze plaats een kerkje gewijd aan Johannes de Doper, de belangrijkste patroonheilige van de bloeiende handelsnederzetting Gent. De handelsactiviteiten vonden plaats aan de achterzijde van de kerk rond een eerste haven, waar Schelde en Leie samenvloeien.
Eerder al, omstreeks 630, had de H. Amandus aan de overkant van het water de Sint-Baafsabdij opgericht. Hij stichtte rond die periode ook een tweede abdij, toegewijd aan Sint-Pieter. De bewoners waren bij aanvang seculiere priesters, onder bisschoppelijk gezag, maar zouden later de regel van de H. Benedictus volgen. De Sint-Baafsabdij groeide gaandeweg uit tot een van de belangrijkste stichtingen van de Lage Landen. Die voorspoed werd onderdrukt toen Keizer Karel in 1536 de Sint-Baafsabdij liet omvormen tot een seculier kapittel.

Kapittelkerk

Het kapittel van kanunniken is van oudsher een college van geestelijken, die de liturgische diensten verzorgen in een kapittelkerk of kathedraal. Aan de leden van het kathedraalkapittel vertrouwt de bisschop opdrachten toe in het pastoraal werk, het onderwijs en de administratie. Tot op vandaag verzamelen de kanunniken tweemaal per week bij de liturgische vieringen en assisteren ze de bisschop op hoogfeesten.

Een kerk voor de heilige Bavo

Bavo, die oorspronkelijk Allowin heette, was een telg uit een adellijk Merovingisch geslacht en werd omstreeks 600 in Haspengouw geboren. Zijn jeugd en huwelijk waren gekenmerkt door het frivole hofleven en de gruwelen van het slagveld. Aan dit weinig stichtelijke leven kwam een einde toen zijn vrouw stierf. Hij kwam tot inkeer, verdeelde zijn rijkdom en sloot zich in Gent bij de H. Amandus aan, waar hij de naam 'Bavo' kreeg. Tot zijn dood rond 650 verkoos hij het eenzame leven van een kluizenaar. Bavo wordt afgebeeld als ridder, met valk en zwaard in de hand. Hij is de patroon van het bisdom Gent en de valkeniers, en wordt aangeroepen tegen kinkhoest, keel- en longontsteking.

Na de Gentse opstand van 1539 volgde de definitieve opheffing en verschillende abdijgebouwen werden gesloopt. De kanunniken verhuisden naar de Sint-Janskerk die vanaf toen de Sint-Baafskerk werd genoemd. Bij ondertekening van de bulle Super Universas door paus Paulus IV, werd Gent op 12 mei 1559 de zetel van het bisdom en de Sint-Baafskerk werd de Sint-Baafskathedraal.

Bouwgeschiedenis

Van de oorspronkelijke parochiekerk uit de 10de eeuw zijn geen materiële sporen teruggevonden. De oudste zichtbare bouwelementen gaan terug tot de romaanse kerk uit de 12de eeuw. Het was een driebeukige kruiskerk met vieringtoren en een koor boven een even grote crypte. Enkel het centrale gedeelte van de romaanse crypte is tot op heden bewaard. In de context van een steeds toenemende stedelijke groei werd de Sint-Janskerk vanaf de 13de eeuw naar gotisch model omgebouwd. De werkzaamheden startten aan het hoogkoor. Op het einde van de eeuw werden de oude zijkoren gesloopt en in de 14de eeuw begon men met de uitbouw van kooromgang en zijkapellen in vroeggotiek en later vijf straalkapellen in een vanuit Brabant geïnspireerde hooggotiek. Een toren in diezelfde Brabantse gotiek werd vóór het romaanse schip geplaatst en pas nadien transformeerde men het oude schip en transept tot een nieuwe, hooggotische eenheid. Rond het midden van de 16de eeuw waren de werkzaamheden voltooid. Het resultaat: een staalkaart van de evoluerende gotische bouwkunst.

De opflakkering van het protestantisme, de godsdiensttroebelen en de daaruit volgende Beeldenstormen van 1566 en 1578, verwoestten vele kerkinterieurs. De Sint-Baafskathedraal was hetzelfde lot beschoren. Het Lam Gods, dat tijdig in de toren was ondergebracht, bleef gespaard. Pas vanaf de aanstelling van Antoon Triest als bisschop van Gent werd het interieur van de kathedraal opnieuw in volle luister hersteld, zij het nu in de kunststroming van de contrareformatie: de barok. Het weelderige, rijke meubilair met zijn dramatische, contrasterende en bewegelijke decoratie domineert tot op vandaag de aanblik van de kerk.

Ten gevolge van de annexatie van onze gewesten bij Frankrijk (eind 18de eeuw) werden alle kerkelijke goederen geconfisqueerd.

De centrale figuur: Antoon Triest

Na een ambtsperiode in Brugge werd Antoon Triest (1576–1657) in 1620 benoemd tot zevende bisschop van Gent. Zijn plechtige intrede in 1622 was de aanhef van een 35-jarige ambtstermijn.
Het doortastend episcopaat van Triest werd onder meer gekenmerkt door zijn grote inzet voor de armen. Hij bezocht ook regelmatig de parochies en beschreef per kerk nauwkeurig de toestand, het benodigde onderhoud en de aanwezige kunstwerken. Triest trachtte als kunstmecenas de nieuwe stijlvoorschriften, grotendeels bepaald door het concilie van Trente (1568), te integreren in het interieur van de kathedraal. De zwart-witte koorafsluiting is hiervan het resultaat. Ook zijn eigen praalgraf in het hoogkoor, vervaardigd door Jerôme Duquesnoy de jonge tussen 1652–1653, ademt de geest van de barok uit. Bij testament liet Triest een grote som geld na o het werk na zijn overlijden verder te zetten, onder meer de preekstoel werd hiermee gefinancierd.

De Sint-Baafskathedraal deelde in dat lot en de meest waardevolle schilderijen werden naar Parijs overgebracht. Na het concordaat van 1801 tussen Napoleon en het Vaticaan kon het kerkelijk leven zich herstellen. Gent kreeg opnieuw een bisschop en hij nam de kathedraal en het kapittel weer in gebruik. De brand van 11 september 1822 vernielde het dak van de kooromgang en straalkapellen. Pas na de Belgische onafhankelijkheid konden de noodzakelijke restauratiewerkzaamheden aanvatten, nu in de sfeer van de neogotiek. Een eerste ontwerp in de neogotische stijl was reeds in 1840 gerealiseerd, door toedoen van bisschop Delebeque (1798–1864), met de oprichting van het Goethals-epitaaf in het hoogkoor. Even later in 1867 realiseerde de Kortrijkse architect Jean-Baptiste de Béthune (1821–1894) de kleurrijke zijkapel gewijd aan de H. Macharius en voorzag hij het hoogkoor van nieuwe glasramen. De derde golf van de neogotiek was de meest ingrijpende op het uitzicht van het schip van de kathedraal: een gedeelte van het barokke interieur werd verwijderd ten voordele van de ‘eenheid van de gotische stijl’. In 1886 werden de vier zijtorentjes op de toren en het westportaal gerestaureerd. De transeptportalen werden ontdaan van hun barokke vormentaal alsook werd de gemarmerde pleisterlaag verwijderd van de muren in het schip. In de plaats kwam de Doornikse blauwsteen bloot te liggen en werd een triforium toegevoegd tussen de ramen en de spitsbogen. Na 1893 werden geen grootschalige veranderingen meer uitgevoerd en is men zich bewust van de kunsthistorische waarde van de barok. In 2006 startte een nieuwe restauratiecampagne die minstens 20 jaar zal duren.
De kathedraal is een van de drukst bezochte monumenten van Gent.

Niet enkel het wereldberoemde ‘Lam Gods’ krijgt bewondering, maar ook het geheel van ruim tien eeuwen (kunst)geschiedenis. Daarnaast stelt de kerk haar deuren open voor culturele evenementen en speelt ze een actieve rol in de internationale muziekwereld, maar bovenal wordt de kathedraal nog steeds gewaardeerd als stilte- en geloofsplek in het stadscentrum van Gent.

Rondgang

Bij het binnentreden van de kerk wordt duidelijk waarom de Sint-Baafskathedraal haar titel ‘majestueus’ waardig is. De grootsheid en weidsheid voltrekt zich reeds onder de klokkentoren. De horizontaliteit wordt beklemtoond door het langgerekte lijnenspel van zwart-witte vloertegels, terwijl de verticaliteit zich ontplooit in de massieve zuilen op hoge sokkels. De drieledige opstand van scheibogen, triforium en ramen bekrachtigen de integrale verhevenheid. Deze imposante structuur bevat complexe gewelven waarvan de zandstenen ribben sterk aftekenen tegen de bakstenen kappen.

In de verte schittert het zwart-witte hoogkoor, aan de zijkant de weelderige rococopreekstoel, en verspreid de volumineuze beelden en portiekaltaren. De indrukwekkende verzameling religieuze objecten, daterend uit de 8ste tot 21ste eeuw, behoren tot de top van de Belgische kunst.

Het westportaal (1)

Een renaissancistisch tochtportaal leidt de kerkganger sinds 1572 naar binnen. De vormentaal spreekt voor zich: een tempelconstructie met halfzuilen op zware sokkels. De kroonlijst bevat de lijfspreuk van schenker Viglius Aytta, toen priester van de kerk en proost van het kapittel. In het fronton prijkt zijn wapenschild tussen dat van het kapittel en de Sint-Baafsheerlijkheid.)

2

Sinds 2020 hangt het werk ‘OPUS’ van Wim Delvoye (°1965) onder het gewelf in het portaal. Gemaakt met een hoogtechnologische lasercutter en met de kathedraal van Keulen als referentie is de roestvrij stalen structuur een langwerpige en spirale pendule. Het werk combineert op een elegante manier de fijnheid van de gotische vormentaal met de brute weerbarstigheid van het gebruikte materiaal. OPUS refereert niet alleen naar de gotische architectuur maar ook naar de blijvende verbondenheid tussen deze bouwstijl en het katholieke geloof.

2

De Machariuskapel (2)

Deze zijkapel is een van de vroegste voorbeelden van de neogotiek als *Gesamtkunstwerk* (1867): Jean-Baptiste de Béthune ontwierp de muurschilderingen, de accessoires en het meubilair. Door ook het glasraam mee te ontwerpen, maakte de Béthune van de kapel een ruimtelijke éénheid waardoor ze als het ware uitspringt ten opzichte van de andere kapellen. De herinrichting was een parochiale schenking en stond centraal in de herdenking van de heiligverklaring van Macharius in 1067. Een bewaarplaats boven het altaar werd voorzien voor het zilveren reliekschrijn, vandaag bewaard in de crypte.

3

Het orgel (3)

In 1650 bestelde bisschop Triest bij de Rijselse orgelbouwers Bis en Destré dit barokorgel. Tegelijkertijd construeerde de Gentse schrijnwerker Boudewijn van Dickele de orgelkast. Het instrument staat nog steeds op zijn oorspronkelijke plaats maar werd in 1767 vernieuwd door de Gentse orgelmaker Lambertus Van Peteghem (1742–1807) en in 1935 gekoppeld aan het orgel van de Brusselse Wereldexpo, gebouwd door Johannes Klais (1890–1965) uit Bonn.

Beelden van Petrus en Paulus (4)

De koorafsluiting wordt geflankeerd door de beelden van de H. Petrus en de H. Paulus. Ze werden rond 1780 door Karel van Poucke (1740–1809) vervaardigd. Deze Diksmuidse beeldhouwer had zich na een verblijf in Italië definitief in Gent gevestigd en zou er later directeur van de academie worden. Petrus verschijnt in de klassieke contraposto-houding en houdt twee gekruiste sleutels in de hand. Paulus wordt voorgesteld op het moment dat hij de adder, die hem in de hand gebeten had, in het vuur gooit. Die voorstellingswijze van de heilige, gebaseerd op een bijbels verhaal, is eerder zeldzaam.

Het hoogkoor (5)

Tien treden hoger dan het schip ligt het hoogkoor, een toonbeeld van de barokke herinrichting. De koorafsluiting van Italiaans marmer wordt onderbroken door dertien grisaillereliëfs van de Gentse schilder Pieter Norbert van Reysschoot (eind 18de eeuw). Het zijn voorstellingen uit het Oude en het Nieuwe Testament die te maken hebben met de eucharistie. Het mahoniehouten koorgestoelte leidt de bezoeker naar het hoogaltaar. Centraal boven het tempelvormig tabernakel staat Bavo in een dramatisch decor. Hij kijkt hemelwaarts en wordt geflankeerd door Amandus en Livinus.

De kapellen in het koor (6)

De kooromgang omvat tien zijkapellen en vijf straalkapellen met exuberant uitgewerkte barokafsluitingen. De kapellen werden gefinancierd door gilden, geestelijken of privépersonen waarvan de wapens telkens in de afsluiting aanwezig zijn. Een beeld van de heilige aan wie de kapel was gewijd, bekroont het geheel. De kapellen zijn rijkelijk uitgerust met kunstwerken uit de 16de tot 21ste eeuw en getuigen van een eenheid in de diversiteit.

4

5

6

Onder meer de glasramen van Hendrik Blondeel (1956–1997) in de Vijdtkapel en van Michel Martens (1921–2006) in de Pastoorskapel bewijzen de perfecte integratie van hedendaagse kunst in een historische omgeving.

Schilderij van de Intrede van Bavo (7)

De *Intrede van Bavo* (1624) is een meesterwerk van Peter Paul Rubens (1577–1640). De schilder kreeg al in 1612 de opdracht om voor het hoofdaltaar van de kerk een werk te maken. De toenmalige bisschop overleed, Rubens werd niet betaald, en na vele geschillen kon hij pas na de aanstelling van bisschop Triest, een grote bewonderaar van Rubens, de opdracht voltooien. Het schilderij toont twee belangrijke gebeurtenissen: de bekering van Bavo en zijn kloosterintrede. Centraal op het paneel deelt de rentmeester Bavo's bezittingen uit terwijl Bavo's dochter, Gertrudis, links naar een bovenliggend tafereel kijkt. Onder een galerij knielt Bavo in wapenuitrusting, terwijl de gemijterde Amandus en Floribert de bekeerling ontvangen. De scènes worden via een diagonale trapconstructie onderling verbonden.
Het meesterwerk hangt tezamen met de triptiek van Pieter Damant door Rubens' leermeester Otto Venius in een van de kapellen van het hoogkoor.

Polyptiek van het Lam Gods (8)

De Sint-Baafskathedraal herbergt een van de grootste meesterwerken van de Vlaamse schilderkunst: het *Lam Gods*. Het retabel werd in 1432, na de dood van Hubert Van Eyck (ca. 1366–1426), door broer Jan (ca. 1390–1441) voltooid. De opdrachtgevers waren Joos Vijdt, schepen van Gent en kerkmeester van de toenmalige Sint-Janskerk, en zijn vrouw Elisabeth Borluut. Oorspronkelijk bevond het werk zich in hun privékapel in de kooromgang. Het iconografisch programma van het middenpaneel is geïnspireerd op de Openbaring van Johannes. Centraal staat de verlossing van de mensheid door het kruisoffer van Christus, voorgesteld als Lam. De omgevende panelen tonen figuren die op weg zijn om het Lam te aanbidden: de rechtvaardige rechters, de ridders van Christus, de kluizenaars en de pelgrims. Bovenaan zetelt Christus, geflankeerd door Maria en Johannes. Op de zijpanelen worden Adam en Eva voorgesteld, en de zingende en musicerende engelen.
Tussen 2012 en 2024 werd het volledige retabel gerestaureerd: oude vernislagen en latere overschilderingen worden verwijderd om de werkelijke verflaag door de gebroeders Van Eyck bloot te leggen. De geschiedenis en de pracht van het *Lam Gods* kan bewonderd worden in het bezoekerscentrum van de kathedraal.

De blazoenen (9)

De 51 blazoenen, of wapenborden, van de ridders van de Orde van het Gulden Vlies herdenken het 23ste en laatste Gentse kapittel in 1559. Van het eerste Gentse kapittel in 1445 zijn de wapens zichtbaar in de koorafsluiting, de wapenborden van het kapittel in 1559 zijn zichtbaar in de zuidelijke transeptarm. De leden, die behoorden tot de hoogste adel, vormden sinds 1430 een adviesraad voor het Bourgondische en later het Habsburgse Huis. Onder meer Karel V, Filips II en de graaf van Egmont waren er lid van.
De familiewapens van de ridders van het Gulden Vlies zijn herkenbaar aan de gouden keten met ramsvacht.

De preekstoel (10)

De preekstoel is een meesterwerk van de rococobeeld-houwkunst. Het gestoelte werd in 1741–1745 vervaardigd door de gevierde beeldhouwer Laurent Delvaux (Gent 1696–Nijvel 1778). De centrale groep bestaat uit twee allegorische figuren.
De vrouw met opengeslagen boek stelt de Waarheid voor, de gevleugelde oude man symboliseert de Tijd. De Tijd gooit zijn sluier af en kijkt naar de Waarheid. Kortom: na verloop van tijd komt de waarheid boven.
De vrouw leunt tegen de boomstam die het gestoelte schraagt, terwijl links en rechts een engel met het wapen van Antoon Triest de trap flankeert. Drie marmeren reliëfs sieren de kuip: de geboorte van Jezus, de bekering van Paulus en de bekering van Bavo.
De appelboom, verwijzend naar de hof van Eden, draagt het gedrapeerde klankbord en bovenaan ondersteunen twee engeltjes een kruis.

Het glasraam 'Laudato Si' (11)

De gotische architectuur wordt ook wel de architectuur van het licht genoemd. Het glasraam *'Laudato Si'* werd ontworpen door Harold Van de Perre (°1937) en vervaardigd in 2018 in het atelier Oidtmann in Linnich. *Laudato Si* (Geprezen zijt Gij) verwijst naar de woorden van Franciscus van Assisi in zijn Zonnelied en is de titel van de encycliek van paus Franciscus uit 2015 over ecologie. Centraal staat dan ook de ontmoeting tussen beide. Verder is ook pater Damiaan voorgesteld die een melaatse omarmt, verwijzend naar barmhartigheid. Bovenaan in het glasraam ziet men de Stad Gods, het zonnemotief en de regenboog: verwijzend naar de blijvende verbondenheid tussen God en de mens.

De crypte (12)

Een ondergrondse crypte was steeds de plaats bij uitstek voor de verering van martelaren, heiligen en hun relikwieën. De crypte van de Sint-Baafs is de grootste van Vlaanderen; ze diende voor heiligendevotie en ter verering van het H. Graf. Dat alles is ook zichtbaar in de iconografie van de aanwezige fresco's. De laatmiddeleeuwse muurschilderingen variëren sterk in kwaliteit en techniek. Ze zijn vermoedelijk het werk van verschillende handen.
De crypte is ook de plek waar het evangelarium van Livinus, de Calvarietriptiek van Joos Van Wassenhove (ca. 1430–ca. 1480), de Dodenrol, het reliekschrijn van Macharius en de Johannesschotel worden bewaard.
Na de restauratie in 2020 transformeerde de crypte naar een bezoekerscentrum met de nadruk op een blijvende actieve religieuze functie, zoals ze die reeds al meer dan 1000 jaar vervult.

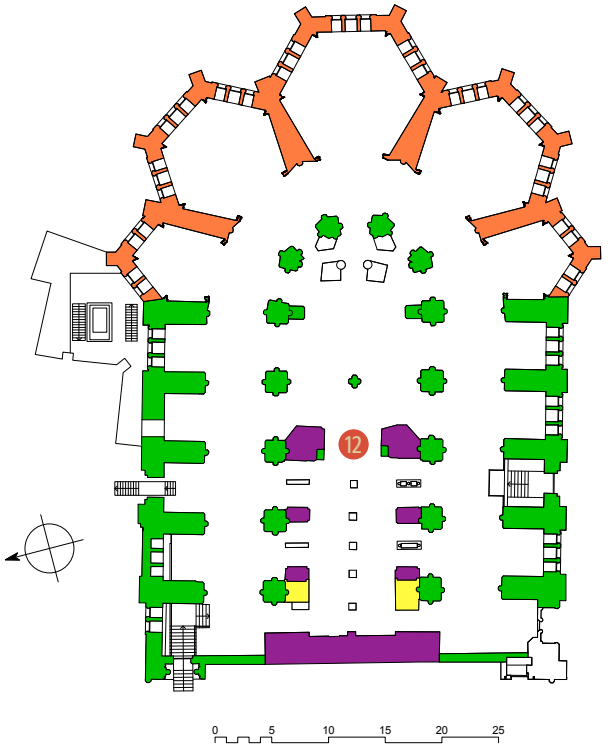

± 1150
± 1300 - 1353
± 1390 - 1430
1462 - 1534

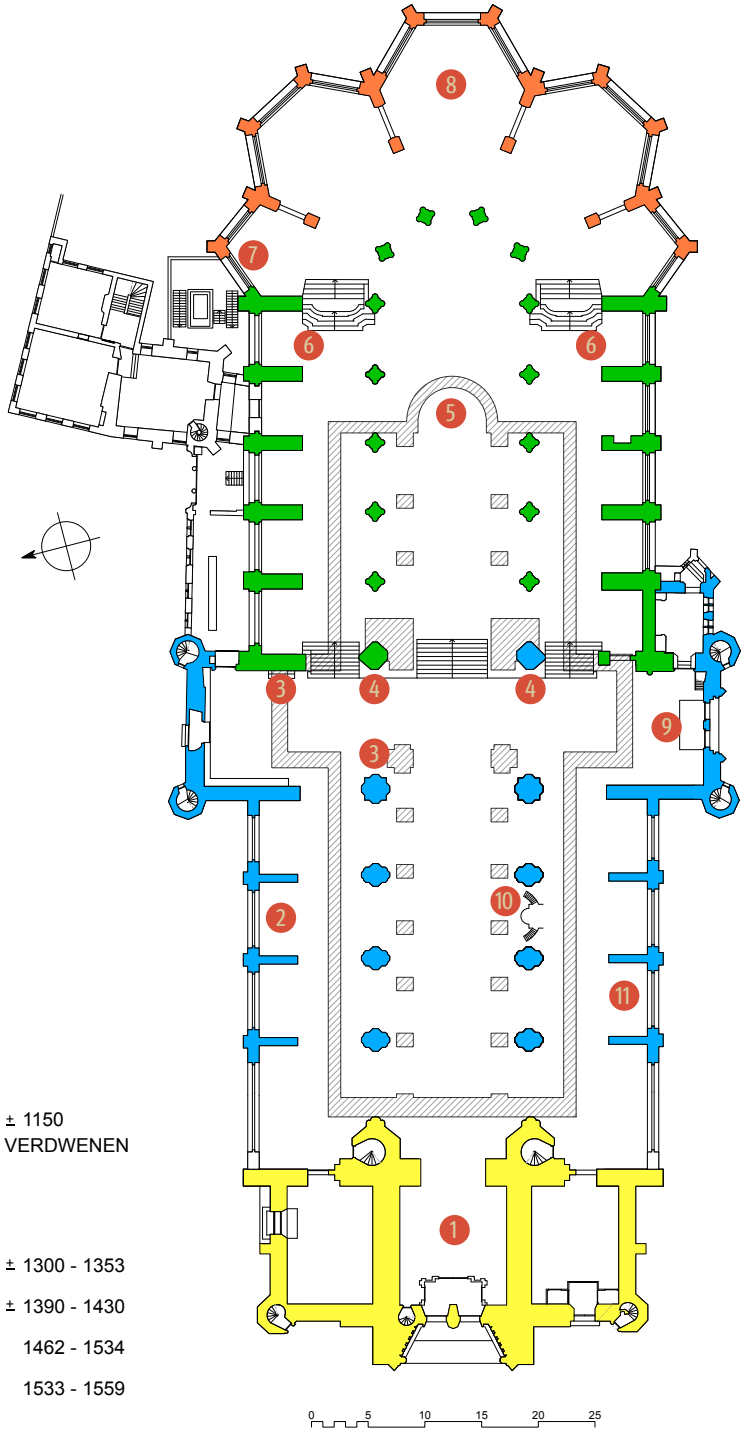

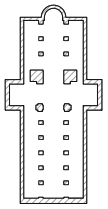

± 1150
VERDWENEN
± 1300 - 1353
± 1390 - 1430
1462 - 1534
1533 - 1559

Colofon

Uitgegeven in opdracht van de deputatie van de provincie Oost-Vlaanderen

Auteurs: Liesbet Kusters, Sophie Anseeuw en Olivier Adins

Beleidsverantwoordelijke: An Vervliet, gedeputeerde voor erfgoed
Directie Erfgoed en Erfgoedsites – dienst Erfgoed
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Martine Pieteraerens, coördinatie

Illustraties: www.artinflanders.be/Hugo Maertens,
Dominique Provost, Cedric Verhelst
Plannen: Bressers Erfgoed
Grafische vormgeving: Ann Huyghe (directie Erfgoed en Erfgoedsites)
Druk: Halewijn nv

D/2021/1933/2

Praktisch

Toegang via het Sint-Baafsplein

maandag–zaterdag: van 8.30 tot 17 uur
zondag: van 13 tot 17 uur

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met vzw Monumentale Kerken Gent (MKG).
De vzw Monumentale Kerken Gent wil als overkoepelend orgaan de samenwerking tussen de vijf Gentse centrumkerken bevorderen en het culturele patrimonium ontsluiten voor het brede publiek. In dezelfde reeks verschenen nog afleveringen over de Sint-Niklaaskerk, de Sint-Michielskerk, de Sint-Jacobuskerk en de Onze-Lieve-Vrouw Sint-Pieterskerk.

Erfgoedsprokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedsprokkels

provincie Oost-Vlaanderen